

W nawiązaniu do zagadnienia Przedmieście Toruńskie – zaginione miasto bez murów wg znaczenia wyrazu przedmieście w języku staropolskim warto rozwinąć ten wątek o materiał ikonograficzny z 2 poł. XIX.

Do tej pory na istnienie takiego miasta wskazywały:

1. Granica miejska posiadłości miasta Chełmna z podmiotem X na Jeziorze Rządskim przed w 1 poł. XIII w., (odnowiony przywilej lokacyjny Chełmna).
2. Kościół parafialny p.w. św. Jerzego na Rybakach. W średniowieczu na przedmieściu Chełmna zaginał kościół św. Jerzego.
3. Fosa opływająca obszar trzykrotnie większy od obszaru Grudziądza w obrębie murów.
4. Dokument wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego Konrada v. Jungingena z 1401 r. , potwierdzający siedzibę ławy miejskiej w pomieszczeniach szpitala przy kościele św. Jerzego.
5. Punkty topograficzne, uwzględnione w tekstach przywileju lokacyjnego miasta nie zgadzają się z obszarem w obrębie murów Grudziądza.
6. Po stronie południowej murów, na południowym brzegu rzeki Ossy był rynek o długości ok. 200-250 m i szerokości ok. 40 – 60 m.

Na planie 1756 r., po stronie wschodniej , kilkaset metrów od murów obronnych zaznaczono granicę miasta i posiadłości Zamku. W przypadku odczytywania takich planów trzeba zadać sobie pytanie, kto był adresatem planu. W przypadku starosty wyjaśnia się kwestia ujęcia schematycznego Przedmieścia Miejskiego.

https://atlasmiast.umk.pl/pliki/grudziadz/AHMP_Grudziadz_II_7.jpg

Na planie z lat 1796 – 1802, czerwonymi liniami zapewne jest pokazana schematyczna zabudowa Toruńskiego Przedmieścia.

https://atlasmiast.umk.pl/pliki/grudziadz/AHMP_Grudziadz_II_11-12.jpg

Plan z 1656 r., rozgranicza się Civitas i Graudenz. Plan ten udowadnia, że fabryka HV, założona w 1862 r. powstała na terenie fortyfikacji oppidum, czyli Grudziądza (terenu zamku)

https://atlasmiast.umk.pl/pliki/grudziadz/AHMP_Grudziadz_II_4.jpg

Na planie katastralnym z 1772 r. jest po stronie południowej zaznaczona góra bez opisu. Podobna góra jest po stronie północnej z indeksem Berg.

https://atlasmiast.umk.pl/pliki/grudziadz/AHMP_Grudziadz_II_8.jpg

Plan z 1785 r. pokazuje zabudowę Toruńskiego Przedmieścia. Na rynku widać zaznaczone kramy. Kartograf wykonujący ten plan nie był zainteresowany częścią wschodnią Toruńskiego Przedmieścia, dlatego Rów Hermana, czyli w tym przypadku fosa jest pokazany na osi wschód – zachód. Nie ma styku fosy z rowem z dawnego Jeziora Tuszewskiego i zlewiska przy Krowim Moście, obecnie przy zabudowaniach Spółdzielni Mleczarskiej, (ul. Rapackiego). Plan ten jest ciekawy też z tego powodu, że pokazuje relikw jeziora Tuszewskiego, zaznaczony na niebiesko, innymi słowy mokradła, które częściowo przetrwały do XX w.

Inna ciekawostka z tego planu, dostarczająca uzupełniający dowód, że w obrębie murów nie było lokacji miasta XIII w. jest obszar klasztoru Reformatów z poł. XVIII w. Obszar tego klasztoru jest porównywalny z obszarem Grudziądza w obrębie murów, pierwotnie przeznaczony na klasztor cysterski.

Obojętnie, czy to był wiek XIII, czy XVIII, potrzeby zakonników danym klasztorze były podobne reguła budowy klasztorów od średniowiecza ponadczasowa.

https://atlasmiast.umk.pl/pliki/grudziadz/AHMP_Grudziadz_II_13.jpg

Przy tej kwerendzie archiwalnej warto spojrzeć na teren fabryki zbudowanej na tym terenie w 1862 r. Czy nie wykorzystano tam początkowo elementów wcześniejszej zabudowy.

Pomocny będzie jubileuszowy album z 1912 r., dostępny w Kujawsko – Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej

<https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/219829/edition/218413/content>

1862 1912 HERZFELD & VICTORIUS [...]

Strona	Fotografia z komentarzem
7	Widok na zabudowania fabryczne w 1869 r. od strony północnej. Nie wszystkie zabudowania od strony ulicy należały do fabryki.
22	Zabudowania w 1882 r. Na uwagę zasługuje brama po stronie wschodniej. Wygląda na wykorzystaną wcześniej budowlę.
23	Widok hali fabrycznej z potężną ścianą arkadową, która nie pasuje do architektury przemysłowej 2 poł. XIX w.
24	Architektura zupełnie innej hali.
25	Hala ze ścianami arkadowymi.
26	Hala ze ścianami arkadowymi.
27	Hala lżejszej konstrukcji.
28	Połączenie hal o ciężkiej i lekkiej konstrukcji.
29 -36	Hale o lżejszej konstrukcji
43	Neogotycka brama fabryczna, która zastąpiła wcześniejszą budowlę.
51	Widok z 1912 r. z bramą neogotycką. Po lewej stronie teren z drzewami. To jest cmentarz. Cmentarz zlikwidowano w latach 60. XX w.

Wątek cmentarza jest bardzo istotny dla poznania dziejów grudziądzkiego civitas. Pierwotny cmentarz parafialny przy kościele św. Jerzego, w następstwie epidemii z okresu wojen szwedzkich rozrósł się gwałtownie. W efekcie zajął ok. 1/3 miasta lokowanego w XIII w. Zahamowało to rozwój urbanistyczny miasta. Na znaczeniu zyskało oppidum.

W następstwie pomyłki badawczej Xavera Froelicha z 1868 r. następne pokolenia badaczy uznało prawie jednomyślnie, że lokacja Grudziądza miała miejsce w obrębie murów.

X. Froelich zapewne doskonale zdawał sobie sprawę z tego, że brama HV pochodzi ze średniowiecza. W 1868 roku napisał:

Obok Łasińskiej, Bocznej i Toruńskiej Bramy znajdowała się po drugiej stronie, przez boczne ściany chroniony most przez Kanał Trynka, względnie przez rów miejski eine Mauerpforte [furta w murze]. Naokoło murów ciągnęły się w formie gwieżdzistej wały i to w ten sposób, że odległość od murowanej Bramy Toruńskiej aż do Bramy wałowej była 8 Ruthen 6¹/₂.

To gdybanie X. Froelicha uznano za poprawne stwierdzenie, udowodniony historycznie pogląd.

**) Gdy Grudziądz otrzymał prawa miejskie, brano bez wątpienia pod uwagę, że ta miejscowość, przez korzystne położenie nad Wisłą zajmie się handlem. Dlatego jest Grudziądz mniej dotowany (dotacją) ziemską posiadłością niż Łasin i Radzyn i dlatego też tu wymieniony dom towarowy, Dwór Artusa (Artushof) pobudowano, który w międzyczasie się nie opłacał, bo położenie między Toruniem i Gdańskiem nie zezwoliło na samodzielny handel. Przywilej Bessarta von Trier stawia inny dokument nadania, który niestety zaginął.*